

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ НА КУЛТУРИ В СОЦИАЛНОПСИХОЛОГИЧЕСКИ КОНТЕКСТ

Доц. д-р Петър Нешев

1. Културна идентичност и национална общност

Културната идентичност е начин на общуване, съществуване и изразяване на национално-културна общност в продължителен период от време в рамките на определена територия. Затова културната идентичност на една или друга общност е свързана с граници, различия и затвореност. Много често призивите за културна идентичност и за съхраняване на културната самобитност на една или друга общност се осъществяват като призови на национализма и следователно са насочени към други култури.

Но културната идентичност, или как да се оценява другостта, е и начин на живот, който политическата психология определя като начин на съществуване на плурализма в световната история, право на свобода на различните общности. Няма демокрация без плурализъм: тази азбучна истина е добре известна тъкмо на неолибералните политици и политолози. Не може да съществува свобода на личността без правото на отделната личност. Трудно е да се приеме и да се защити правото на личността без правото на език, традиция, религия. Големият проблем на всяка култура е религията и този проблем ще става все по-актуален след трагичните събития от 11-ти септември 2001 г.

Основният проблем на нашето време е: как да запазим, съхраним и развием културната идентичност на дадена общност и в същото време да участваме в глобализационния процес, в икономиката, политиката, правото, екологията на света? Този проблем с особена драматичност застава именно

пред “малките” национални държави, “малките” национални култури. Но тези “малки държави” и “малки култури” разполагат с огромна историческа памет, “идваща” от дълбините на вековете. Казано по друг начин: неолибералният проект на глобализма не може да не отчита културната идентичност на малките общности именно защото е либерален и неолиберален. Либералният политически проект възниква в Западна Европа преди почти 400 години като защита и гаранция за правата на личността, нейната инициатива и главно и преди всичко - за свободата на човека. Класическите либерални ценности са правото на живот, собственост и свобода.

Българската културна идентичност в много отношения е изградена на основата на тези ценности. Делото на равноапостолите Св. Св. Кирил и Методий, духовни покровители на Европа, е не само категорично свидетелство за приноса на нашата култура към световния процес. Създаването на азбука, свързана с християнската религия, нейното разпространение и днес, в условията на глобализацията, е величавият духовен мост между различните култури, между Изтока и Запада. Православието и католицизмът, както и диалогът, на който бе домакин нашата страна преди известно време, в много отношения могат да бъдат модел за съчетаване между Старото и Новото. Защото погрешно е становището, че традиционните културни ценности са излишни и непотребни пред процеса на световната икономизация.

Световният пазар не може да се гради без взаимодействието на различните култури. Богатството и разнообразието на тези култури може да засили този процес. Борбата за оцеляването на тези култури е борба не само за отстояване на свобода, но и за обезсмисляне на представите за център и периферия на глобализацията.

Така политическата психология като наука и знание е изправена пред нови предизвикателства. Става дума за разкриване на често пъти неочаквани взаимодействия и противопоставяния между определящи структури на обществото: икономика и политика, икономика и култура, религия и политика. Значението на религията, нейното място и роля, във от съмнение, като че ли бе събудено именно от глобализацията, основаваща се върху икономиката. Много общества, чиято главна идентичност е свързана с исляма и неговите традиции, като че ли по-трудно са склонни да приемат бързите промени, налагани от новия икономически ред.

Глобализацията, разбирана като обективен световен процес и определящ белег на съвременния капитализъм, има свои положителни и отрицателни страни (Хаджолян, 2001, с. 332). Между първите са развитието на информацията, предотвратяване на негативните явления в икономиката, предприемане на съвместни усилия за решаване на световни проблеми, съсредоточаване на капитали в определени стопански дейности и бързо решаване на актуални икономически задачи, изпълнение на научни програми от всеобщо значение. Отрицателните последици от глобализацията се изразяват преди всичко в увеличаването на пропастта между богатите и бедните общества. Статистиката сочи, че богатството на 358-те “глобални милиардери” се равнява на сбора от доходите на два милиарда и триста милиона най-бедни хора, т.е. 45 % от населението на света. Само 22 % от глобалното богатство принадлежи на развиващите се страни, които наброяват 80 % от населението на света.

Частта на глобалния приход, който се пада на бедните намалява прогресивно: през 1991 г. 85 % от населението на света е получавало само 15 % от този приход. В глобалния свят вече не учудва никого, че в бездънната оскъдица 2,3 % от глобалното богатство, притежавано от 20 % от

най-бедните страни преди 30 години, е паднало сега още повече – до 1,4 % (цит. по Бауман, 1999, с. 94).

Според Виктор Киган хуманизмът на богатите глобалисти към бедните във века на високите технологии и неограничените възможности на глобалната мрежа се изразява в това да регистрират със своите умни машини упадъка и мизерията на страните от Третия свят. Киган прави заключението: “Ако тези 358 милиардери решат да запазят по 5 милиона долара за всеки един от тях, за да се издържат, и да раздадат останалото, те биха удвоили годишните приходи на близо половината от хората на земята” (цит. по Бауман, 1999, с. 94).

Джон Кавана от Вашингтонския институт за изследване на политиката определя глобализацията като парадокс. Според него “Глобализацията дава повече възможности на изключително богатите да правят пари по-бързо. Тези индивиди използват последните технологии, за да въртят по целия свят огромни суми пари изключително бързо и да спекулират още по-ефективно.

За съжаление технологията няма влияние върху живота на бедните в света. Наистина глобализацията е парадокс: в същото време, когато тя е много изгодна за малцина, оставя встрани или маргинализира две трети от населението на света” (цит. по Бауман, 1999, с. 94–95).

2. Сближаване на култури и социални проблеми

Според един от най-утвърдените съвременни анализатори на глобализацията – Зигмунт Бауман, най-сериозните проблеми на днешния глобален свят се изразяват в отношенията богатство–бедност, труд–капитал, свобода–несвобода, доверие–недоверие, глобално–локално, икономика–култура. Бауман счита, че в “епохата на размитата модерност”, както той

определя постмодерна, човек е принуден да живее в един все по-несигурен свят. В този свят човек все повече губи доверие към другите хора, към институциите, дори към самия себе си. Човешката идентичност е силно разклатена, несигурна, аморфна. Човекът в глобалното общество е лишен от способността да прави дълготрайни жизнени проекти, защото правилата и условия на живот се изменят много бързо. Като че ли най-приемливото решение е да се живее за мига, с усещането, че той е неповторим и че трябва да бъде изпълнен с максимум удоволствия, защото бъдещето е неясно.

Свободата днес се разбира най-вече като трупане на богатство, което трябва да ни донесе едновременно повече сигурност, да ни направи по-свободни и щастливи. Създаването на богатство вече има нови особености, то се е “еманципирало от своите дългогодишни връзки – ограничаващи и досадни – с правенето на нещата, обработването на материалите, създаването на работни места и управлението на хората. Старите богаташи се нуждаят от бедните, които ги правят богати и ги съхраняват. Тази зависимост във всички времена е смекчавала конфликта на интересите и е полагала някакви усилия, макар напразни, да не ги пренебрегва съвсем. Богатите нови вече не се нуждаят от бедните. Най-сетне блаженството на абсолютната свобода е близко” (Бауман, 1999, с. 95).

Последиците на глобализацията засягат не само различните социални слоеве на обществото, а също държавата и националните култури. В епохата на глобализация се извършва унификация на идейните ценности и политически постулати, мощно се натрапва единна култура сред народите на отделните държави, които постепенно загубват националния си облик. Тенденцията е къде явно, къде незабележимо под претекст на демократизация на световната култура, националните култури да бъдат лишени от своите традиции, ценност и смисъл. Цели се примитивно

уеднаквяване на култури с вековни традиции и значение, за да могат съответните народи и държави да бъдат контролирани и управлявани от собствениците на транснационални компании. Глобализацията по такъв начин се осъществява като процес, в следствие на който националната държава и националният държавен суверенитет ще бъдат унищожени. По думите на Стоуб Талбът: “През следващите 100 години националността, каквато я знаем днес ще изчезне. Всички държави ще признаят единствената глобална власт” (цит. по Хаджолян, 2001, с. 333).

Ако приемем, макар и с много условности, че последиците от глобализацията за националните държави е преминаването им от териториална, през търговска към виртуална държава, то тогава какви биха били последиците на глобализацията за културата? Можем ли механично да пренесем нещата и да стигнем до извода, че културите от национални ще станат комерсиални и накрая виртуални? Ще се превърне ли културата, ако не се е превърнала вече, във функция на технологиите, ще бъде ли еднозначно подчинена на глобалните финансови пазари?

Културата в епохата на глобализма се разбира преди всичко като култура на потребителското общество, тя е “главно култура на забравянето, не на ученето” (Бауман, 1999, с. 106). Висшата ценност и идеал на глобалната култура е: “Потребявай и се чувствай добре!” По-културен си, колкото повече консумираш. Този, който консумира е по-ценен от този, който произвежда. На глобалното общество са нужни потребители, които да бъдат ежеминутно съблазнявани. Смисълът на човешкия живот се изразява в непрестанното желание да консумираш. Именно културата на консумирането, според идейния проект на глобализма, преобразува света във всичките му измерения – икономическо, политическо, социално, личностно. По този

начин хората-потребители заличават различията между себе си, унифицират се и стават достойни граждани на глобалното общество.

Възниква въпросът: какво е мястото на духовната култура в глобализма? И по-точно: не е ли тя последната бариера пред глобалното асимилиране на държави и народи?

Според Дойно Дойнов българската култура винаги е била най-мощният щит на българина за оцеляване през вековете. По думите на изтъкнатия руски учен Дмитрий Лихачов: “Плътта на българската държава създаде Аспарух; нейния дух – Кирил и Методий, Йоан Екзарх, Черноризец Храбър ... И чуждите завоеватели не можаха да поробят тази държава на духа, защото в защита на българския народ в плътен строй стояха езикът, писмеността, литературата...” (цит. по Дойнов, 2001, с. 9). Държавата на духа е най-яркото възплъщение на изконния стремеж на българите, както и на всички славяни, чрез словото и писмеността, чрез езика и книгите да внесат собствен дял в човешкия напредък. Същевременно държавата на духа е единственият възможен демократичен и справедлив отпор на “малките” народи срещу високомерието на богатите държави и супердържави, които глобализирайки света, се стремят да властват не само чрез парите си, но и чрез монопола над духовните ценности и културата.

Последствията от глобализацията засягат културата и най-вече сферата на езика, писмеността, традицията и националната идентичност. Тези последствия могат да бъдат особено драматични за европейските народи и най-вече за малките европейски народи, част от които е българският.

Дойно Дойнов задава съвсем точно и ясно съдбовните за българския народ и култура въпроси, пряко следствие от предизвикателствата на глобализацията: Ще запазим ли езика и писмеността си – Кирило-

Методиевата писменост, на която Черноризец Храбър е посветил своето бележито творение, този ценен къс на българското словесно наследство? Като широко изучаваме езиците на близки и съседни народи, на комуникативния, но не и универсален английски език, все пак ще приемем ли съветите за въвеждане на латиницата? Ще се отречем ли от славянския си произход, ще се съгласим ли с промяната на православната вяра и църква, със смяната на ценностната ни система, ще се откажем ли от традициите си, ще скъсаме ли не само с недостатъците, но и с добродетелите си като нация и национален характер (Дойнов, 2001, с. 12–13)?

От отговорите на тези въпроси зависи как българският народ, държавност и идентичност ще участват в процеса на сближаване на култури.

Литература

1. **Бауман, З.** Глобализацията. Последниците за човека. С., Лик, 1999
2. **Бек, У.** Що е глобализация? С., Сиела, 2002
3. **Дойнов, Д.** Десет години Варненски свободен университет “Черноризец Храбър”. – В: Годишник на Варненския свободен университет, том 7, 2001, с. 9–14
4. **Хаджолян, М.** Глобализацията и перспективите на държавността. – В: Годишник на Варненския свободен университет, том 7, 2001, с. 331–344